

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 347.1

КОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

CODIFICATION OF CIVIL LAW: DEFINITION AND ESSENCE

Амеліна А.С.,
к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу
Університет державної фіскальної служби України

Філоненко М.С.,
студентка
Університет державної фіскальної служби України

Левчук П.Р.,
студент
Університет державної фіскальної служби України

У статті авторами проаналізовані визначення понять «кодифікація», «кодифікація законодавства», проблеми кодифікації цивільного законодавства як способу підвищення ефективності правового регулювання. Було визначено основні передумови кодифікації: юридичні, політичні, інтелектуальні та економічні. Сформульовано авторську дефініцію поняття «кодифікація цивільного законодавства».

Ключові слова: кодифікація, кодифікація законодавства, систематизація, уніфікація, гармонізація цивільного законодавства, Європейський Цивільний кодекс, договірне право, імплементація, інкорпорація.

В статье авторами проанализированы определения понятий «кодификация», «кодификация законодательства», проблемы кодификации гражданского законодательства как способа повышения эффективности правового регулирования. Были определены основные предпосылки кодификации: юридические, политические, интеллектуальные и экономические. Сформулирована авторская дефиниция понятия «кодификация гражданского законодательства».

Ключевые слова: кодификация, кодификация законодательства, систематизация, унификация, гармонизация гражданского законодательства, Европейский Гражданский кодекс, договорное право, имплементация, инкорпорация.

In the article the author analyzes the definition of codification codification of legislation, analyzes the problems of codification of civil law as a way of enhancing the efficiency of legal regulation. Author define of concept of the codification of civil law.

The authors analyzes the definition of codification, codification of laws, analyzed problems codification of civil law as a way of improving the efficiency of regulation. In the study, stressed that the codification viewed from different angles of scientists. In particular, the term «codification» has found unequivocal definition in the legal literature. Groups of scientists consider «codification» in the following main dimensions: firstly, a regulation of the law, accompanied by processing their content, obsolete and adoption of the new law, the union of normative material in a single, logically coherent, based on scientific principles system. Secondly, as a result of the processing of certain regulatory and solid construction it into a document. Thirdly, in the context of the authorized bodies of the government, aimed at the development, adoption and implementation of the new, both in form and content, the legal act of increased stability.

The essence of codification is that it regulates a large part of the current legislation, uniting them in a particular area of law, changing, adding and transforming it. It was noted that the term «codification» and «incorporation» are, although similar in content, but not identical.

This article identifies the key prerequisites codification: legal, political, intellectual and economic. The authors formulated a definition of the concept of codification of civil law.

Key words: codification, codification of legislation, systematization, standardization, harmonization of civil law, European Civil Code, contracts, implementation, incorporation.

Кодифікація нормативно-правових актів на сьогодні є одним з найбільш ефективних способів систематизації законодавства. Крім цього, кодифікація є чи не найважливішим особливим видом систематизації законодавства. Предметом кодифікації законодавства є система юридичних норм (правовий інститут, галузь, система законодавства), метою якого є формування положень сукупності періодичних норм у рамках правових інститутів, закріплення галузевої структури та розвиток правової системи законодавства в напрямку підвищення його ефективності. Її сутність полягає у створенні на підставі аналізу існуючих нормативно-правових актів єдиного нового нормативно-правового акту. І, оскільки Україна є державою, яка тягнє до континентальної системи приватного права, то даний кодифікований нормативно-правовий акт повинен бути вибудований за пандектною системою. В його основі має лежати цивілістична доктрина, яка ґрунтується на єдиному та однаково розумінні приватно-правових процесів і не містить внутрішніх протиріч і не узгодженостей.

Особливого значення це набуває в умовах економічної та правової реформи системи законодавства. Кодифікація є ключовою ланкою вдосконалення механізму правового регулювання, саме кодифікація законодавства забезпечує високу сутність його удосконалення, сприяє його вивченню і застосуванню.

В умовах євроінтеграційних прагнень нашої держави Україна взяла на себе зобов'язання щодо відповідності змісту національного законодавства законодавству ЄС. Необхідно зазначити, що цивільне законодавство, очевидно, у подальшому буде розвиватися на ідеї адаптації внутрішнього законодавства України до вимог законодавства ЄС, що зумовлено Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [1]. Стосовно цивільного права, слід мати на увазі, що Європарламент прийняв резолюцію про гармонізацію приватного права ЄС і рекомендував почати роботу з підготовки загальноєвропейського кодексу приватного права. Наголошувалось також, що уніфікація приватного права повинна бути про-

ведена насамперед в тих галузях права, що є найбільш важливими для розвитку єдиного ринку і зокрема «єдино зразкового» регулювання відносин у сфері європейського договірної права. Робоча група з Європейського Цивільного кодексу працює за напрямками: регулювання окремих видів договорів (купівлі-продажу, надання послуг, кредитування, страхування, агентування тощо), недоговірних зобов'язань, інститути рухомого майна, що стосуються забезпечення функціонування єдиного ринку (забезпечення кредиту рухомістю, переходу права власності на рухомі речі і трастове право). Загальні положення договірної права у подальшому будуть імплементовані в Європейський Цивільний кодекс [2, с. 21].

Ці обставини зумовлюють нагальну потребу в подальших теоретичних дослідженнях законодавства як системного продукту його розвитку та способів удосконалення законодавства, зокрема вироблення наукового поняття кодифікації цивільного законодавства та визначення їх змісту.

Питання кодифікації цивільного законодавства були предметом наукових досліджень низки вчених, зокрема: А. В. Венедиктова, Є. А. Гетьмана, О. В. Задоснка, Д. А. Керімова, С. С. Алексєєва, Н. С. Кузнецової, О. А. Крутій, В. К. Мамутова, В. П. Мозоліна, О. Я. Рогача, В. К. Грищука, Ю. К. Толстого, А. О. Соловйова, Є. О. Суханова, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича, Є. В. Погорелова та ін. Актуальними для дослідження є питання визначення сутності кодифікації цивільного законодавства та її передумов.

Метою статті є узгодження понятійного апарату терміну «кодифікація» та його сутності серед різних груп науковців, що дозволить на базі висвітленого сформулювати найбільш обґрунтоване визначення поняття кодифікації.

Тлумачний словник основних юридичних понять, термінів і визначень визначає поняття «кодифікація» як вид систематизації законодавства, що здійснюється через об'єднання й перероблення нормативного матеріалу, зі змінами його внутрішнього змісту, в єдиний внутрішньо узгоджений акт, яким, наприклад, є відповідний кодекс [3].

В юридичній літературі наведено різні точки зору вчених щодо визначення змісту поняття кодифікації законодавства. Розглянемо деякі типові дефініції, запропоновані ними.

Так, В. А. Рибаків, узагальнюючи існуючі підходи до розуміння кодифікації, зазначає, що це правове явище має, принаймні, два значення: по-перше, як результат переробки певного нормативного масиву і зведення його в якийсь документ (кодекс, основи, статут тощо); по-друге, як процес цієї переробки, що передбачає осмислення сформованої ситуації, вироблення концепції обробки і зведення мінливого матеріалу у вигляді скасування, доповнень або прийняття нового нормативного акта [4, с. 44].

Багатьма авторами, зокрема С. С. Алексєєвим, кодифікація розглядається як першочерговий, ключовий фактор розвитку права як системи, оскільки при кодифікації не тільки впорядковується чинне право і вносяться в нього необхідні зміни, але і досягається розвиток узгодженої, гармонійної системи [5, с. 15]. Як справедливо підкреслював А. Ф. Шебанов, саме кодифікація є найбільш досконалою формою систематизації нормативних актів, яка ставить за мету систематичний виклад усього накопиченого нормативного матеріалу з певної галузі права [6, с. 37].

Аналіз спеціальної літератури та юридична практика свідчать про те, що створення будь-якого великого кодифікованого акту потребує певного рівня накопичення відповідних нормативних матеріалів і досить високого ступеня правового регулювання в даній галузі. Частина цього матеріалу при кодифікації зберігається і використовується, тобто сприймається новим нормативним правовим актом. Відбувається це шляхом: а) його переробки та б) його об'єднання у кодифікаційному акті.

Необхідно зазначити, що кодифікація – це не тільки переробка чинного правового матеріалу, але і його

об'єднання. В процесі кодифікаційної діяльності здійснюється не тільки глибокий перегляд усього діючого законодавства в даній галузі, але і його більш або менш широке включення в кодифікаційний акт [7].

Свої теоретичні міркування про кодифікацію М. Ю. Чижов починає із з'ясування передумов кодифікації. При цьому він пише, що «кодекси не є творінням революцій, твором свавілля або філософської системи. Кодекси – це суть та результат прогресивного розвитку права відповідно до потреб суспільства» [8, с. 74]. Тим самим в числі передумов кодифікації вченим виділяються фактори двоякого порядку.

По-перше, це суто юридичні фактори, що виявляються у приведенні до порядку існуючих законоположень. Потреба такого роду дій зумовлена тим, що важко уникнути протиріч, що «становлять справжню загрозу при застосуванні законів; звідси випливає неминучість перегляду законодавства, – неминучість приведення в гармонію положень, у творчості яких брали участь різноманітні фактори державного життя» [8, с. 72].

По-друге, на думку М. Ю. Чижова, кодифікації обумовлюються також станом державного життя народу, що складає результат поєднання трьох систем соціальних факторів: 1) інтелектуальних, 2) політичних і 3) економічних [8, с. 75].

В. П. Жушман, О. М. Савельєва вважають, що поняття кодифікації не знайшло однозначного (єдиного) в юридичній літературі визначення [9]. Автори підручника «Загальна теорія держави і права» [10] під кодифікацією розуміють упорядкування правових норм, що супроводжується переробкою їх змісту, скасуванням застарілих і прийняттям нових норм права, об'єднанням нормативного матеріалу в єдину, логічно узгоджену, побудовану на наукових принципах систему.

Кодифікація, зазначають вони, є по суті різновидом правостановчого процесу. Якщо результатом поточного законодавства є утворення окремих законодавчих актів, то кодифікація впорядковує значну частину чинного законодавства, об'єднуючи їх у певній галузі права, змінюючи, доповнюючи і перетворюючи його. Унаслідок кодифікації з'являються гранично широкі за змістом законодавчі акти, що регулюють значну частину суспільних відносин у сфері дії певної галузі права [9].

Є. А. Гетьман розглядає кодифікацію як діяльність уповноважених на те органів державної влади, спрямовану на розробку, прийняття та введення в дію нового, як за формою, так і за змістом, нормативно-правового акта підвищеної стабільності [11, с. 130].

Автори монографії «Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення» [12] під кодифікацією розуміють діяльність правотворчих органів держави щодо створення нового систематизованого нормативно-правового акта, яка здійснюється шляхом глибокої і всебічної переробки чинного законодавства і внесення до нього суттєвих змін. У процесі кодифікації до проекту створюваного акта запроваджуються діючі норми, що не втратили свого значення, а також нові норми, які вносять якісні зміни в регулювання певної сфери суспільних відносин [12, с. 48-50].

Узагальнюючи викладені вище точки зору щодо поняття кодифікації законодавства, слід підкреслити, що в цілому вчених об'єднує думка, що це особливий вид систематизації законодавства з упорядкування законодавчого матеріалу шляхом його переробки з виключенням повторів, протиріч, усуненням прогалин тощо.

Проте, в юридичній літературі ми можемо зустріти й інші судження та погляди вчених. Наприклад, деякі автори ототожнюють кодифікацію з інкорпорацією. Такий підхід до характеристики цих видів систематизації законодавства спостерігаємо в роботах А. М. Іодковського [13, с. 49]. Зокрема, вчений розглядав кодифікацію у широкому та

вузькому розумінні. У широкому розумінні кодифікація має на меті лише технічно впорядкувати існуюче законодавство, привести діюче законодавство до певної системи, не вносячи при цьому будь-яких змін у суть самих законів. У вузькому розумінні вона пов'язана зі змінами у системі права, становить собою таку систематичну обробку діючого права, за якої та чи інша значима його область приводиться до внутрішньої єдності, при цьому у процесі обробки діючі закони з цієї галузі права перероблюються та доповнюються [13, с. 11]. Таким чином, поняття «кодифікація» для А. М. Іодковського фактично було тотожним поняттю «систематизація».

Інші вчені наголошують на тому, що особливою, більш високою і складною формою інкорпорації можна вважати таку форму систематизації нормативного матеріалу, за якої при складанні збірників чинного законодавства за тематичними розділами відповідні органи державної влади за пропозицією органів, що проводять інкорпорацію, йдуть на те, щоб визнати низку актів, а в деяких випадках замінити чинний акт з одного й того ж самого питання в разі їх застарілості, такими, що протирічать один одному [14, с. 41, 140-142; 15].

Проте, ототожнювати їх не можна. Між цими видами (формами) систематизації законодавства існує значна кількість відмінностей. Основна з них та, що інкорпорація передбачає собою впорядкування законодавства в певній системі без зміни їх змісту. Кодифікація ж навпаки, спрямована, в першу чергу, на перегляд змісту норм, які містяться в тому чи іншому нормативно-правовому акті. Це найголовніша особливість кодифікаційної діяльності [9].

У силу вищевикладеного, пропонуємо надати наступне визначення поняттю «кодифікація цивільного законодавства»: це особливий вид систематизації цивільного законодавства, спрямований на внутрішню і зовнішню переробку чинного законодавства, а саме на упорядкування нормативних актів, шляхом їх переробки, обробки або об'єднання, узгодження суперечностей, приведення у відповідність, усунення колізій, виключення дублювання положень окремих норм зі змінами їх внутрішнього змісту в єдиному акті.

Вважаємо, що приватноправова кодифікація повинна бути єдиною, тобто не допускати роз'єднання на окремі нормативно-правові акти. Звертаємо особливу увагу на необхідність уніфікації і гармонізації цивільного законодавства, зокрема договірного права, які в подальшому будуть імплементовані в Європейський Цивільний кодекс; на необхідності узгодження понятійного апарату, відкритті наукової дискусії, метою якої є узгодження понятійного апарату нового цивільного законодавства з метою однакового регулювання приватноправових відносин, адже роз'єднання нормативно-правових актів беззаперечно призведе до відхилен в приватноправовому регулюванні.

Насамкінець хотілося б зазначити, що кодифікація є не тільки вищою формою систематизації, але і вищою формою правотворчості. Закономірністю розвитку будь-якої правової системи, умовою її успішного впливу на суспільні відносини є логічна стрункість, несуперечливість і погодженість системи діючих правових норм. Одним із таких способів приведення правової системи до логічної стрункості, несуперечності й погодженості системи діючих правових норм є кодифікація законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
2. Цивільне право в Україні : У 6-ти томах. Т. 1 / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.), О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін. ; За ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ. – Еспада, 2007. – 540 с.
3. Тлумачний словник основних юридичних понять, визначень і термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/19390825/pravo/tlumachniy_slovník_osnovnih_yuridichnih_ponyat_viznachen_terminiv
4. Рыбаков В. А. Преимущество в праве и кодификация права / В. А. Рыбаков // Журнал российского права. – 2007. – № 7. – С. 44.
5. Алексеев С. С. Советское право как система : методологические принципы исследования / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1974. – № 7. – С. 15.
6. Шебанов А. Ф. Нормативные акты Советского государства / А. Ф. Шебанов. – М. : Издательство Московского университета, 1956. – С. 37.
7. Кодификация налогового законодательства России. Научно-практические аспекты [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.study-aw.ru/additional/rome_law/04/
8. Самодурова В. В. Чижов Микола Юхимович // Професори Одеського Новоросійського університету : Біогр. словник. – Т. 4. – Одеса : Астропринт, 2000. – С. 355–357.
9. Жушман В. П. Научные основы систематизации аграрного законодательства / В. П. Жушман, Е. Н. Савельева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/1174/1/Gyshman_Saveleva.pdf.
10. Загальна теорія держави і права / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 427 с.
11. Гетьман Є. А. Кодифікаційна техніка як різновид нормотворчої техніки / Є. А. Гетьман // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 17. – С. 130–142.
12. Бобровник С. В. Систематизація законодавства України : проблеми та перспективи вдосконалення / С. В. Бобровник, Н. М. Оніщенко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 155 с.
13. Иодковский А. Н. История советской кодификации / А. Н. Иодковский // Вопросы кодификации. – М. : Гос. изд-во юрид. лит. – 1957. – С. 49.
14. Шебанов А. Ф. Некоторые вопросы теории нормативных актов в связи с систематизацией советского законодательства / А. Ф. Шебанов // Советское государство и право. – 1960. – № 7. – С. 140–142.
15. Бродович С. Стабильность законов и упорядочение действующего законодательства / С. Бродович // Советская юстиция. – 1937. – № 4. – С. 41–46.